

MALOLJETNIČKA DELINKVENCIJA I PRIMIJENJENI PROGRAMI PODRŠKE¹

Antonija Žižak

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Marija Koren-Mrazović

Ministarstvo rada i socijalne skrbi
Republike Hrvatske

SAŽETAK

Prevenција kriminalnog ponašanja uvijek se odvija u nekom socijalnom prostoru. Svrha ovog rada je prepoznavanje i imenovanje nekih standarda u kopiciranju globalnog pristupa preveniranju poremećaja u ponašanju djece i mladih unutar različitih socijalnih prostora. Cilj rada je na iskustvenoj razini predstaviti programe različitih razina prevencije delinkventog ponašanja djece i mladih u različitim socijalnim sredinama u Republici Hrvatskoj temeljem standarda preuzetih od stranih autora. Pri tome se polazi od definicije socijalnih prostora kako ju u jednoj vrlo opširnoj američkoj studiji daju sami autori. U prvom dijelu rada predstavljeni su oni rezultati studije koji se odnose na definiranje socijalnih prostora i nekoliko razina uspješnosti preventivnih programa u tim prostorima. U drugom dijelu rada na iskustvenoj razini razmatrano je stanje kod nas te su načinjeni pokušaji razgraničenja, s jedne strane prisutnosti preventivnih programa u promatranim socijalnim prostorima, a s druge strane evaluacije efikasnosti takvih programa.

Ključne riječi: maloljetnička delinkvencija, programi

1. PROBLEM

Unatoč tome da se već godinama kroz različite aktivnosti i pisane materijale (stručne i znanstvene radove, izvješća, prijedloge i nacрте programa i projekata) ukazuje na činjenicu da u Republici Hrvatskoj ne postoji jasno definirana koncepcija postupanja s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju do stvaranja i postavljanja takve koncepcije još nije došlo. Tako su primjerice dosadašnja istraživanja i analize ukazale da neki uvjeti za postavljanje takve koncepcije postoje (npr. zakonske pretpostavke u nekoliko zakona i poznavanje potreba populacije), ali da nedostaje vizija odnosa društva prema toj populaciji i dovoljan broj raznolikih programa koji bi stvorili mrežu stručne podrške koja bi odgovorila na njihove potrebe (Žižak,

1999; Žižak, Koller-Trbović i Lebedina-Manzoni, 2001). Uz sve ostale poteškoće koje svakodnevno proizlaze iz te konstatacije (potpuna nepokrivenost nekih potreba populacije, nejasni kriteriji o tome tko provodi programe prevencije, što su programi, a što je praksa, standardi financiranja tih programa na različitim razinama i sl.) u ovom radu se pri predstavljanju i analizi programa podrške djeci i mladeži s poremećajima u ponašanju susrećemo s problemom referentnog okvira unutar kojeg će se to predstavljanje i analiza događati.

Stoga se za potrebe ovog rada kao referentni okvir uzimaju rezultati istraživanja pod nazivom "Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising" koje je kao izvješće US Kongresu pripremila skupina znanstvenika sa Sveuči-

¹ Rad je nakon prezentiranja objavljen u "Final Report – Academy on the Rights of the Child - Theory and Practice, "Juvenile Justice System – Protection and Rehabilitation", Dubrovnik, Oct. 2-6,2001.

lišta u Marylandu (Department of Criminology and Criminal Justice) na čelu s L.W. Sherman tijekom 1996 i 1997 godine.

Iako je ova studija imala više ciljeva (Sherman, 1998) ovdje nas primarno zanima činjenica da je temeljem primjene strogih znanstvenih kriterija u raščlambi više od 500 studija dostupnih iz literature, koje su se bavile evaluacijom programa prevencije kriminala (uglavnom iz Amerike, ali i Velike Britanije, Kanade, Australije) proizvela "listu" programa koji su prepoznati kao uspješni u redukciji kriminalne aktivnosti uopće i specifično kod maloljetnih delinkvenata. Pri tome je prevencija definirana u najširem smislu te riječi, dakle kao bilo koja aktivnost koja rezultira smanjivanjem kriminalnog ponašanja. Na taj način razmatrani su svi dostupni programi, a naročito oni koji su za cilj imali prevenciju ovisnosti, maloljetničkog nasilja, smanjivanja rizičnih i podizanja zaštitnih čimbenika vezanih uz ovisnosti i maloljetničku delinkvenciju, pod uvjetom da su imali bilo kakve znanstvene dokaze o svojoj evaluaciji. Temeljem Maryland Scale of Scientific Methods svaka je studija, odnosno elementi njenog nacrtu i unutrašnje validnosti, procijenjena na jednoj od pet mogućih razina.² Na taj način je utvrđeno koji su programi

uspješni, koji su neuspješni, koji su obećavajući i što je nepoznato:

Uspješni su oni programi koji s dosta visokom vjerojatnošću (bar dvije studije dokazuju efikasnost) preveniraju kriminalno ponašanje u socijalnom kontekstu u kojem su bile evaluirane pa zbog toga njihovi rezultati mogu biti generalizirani i na druge uvijete unutar istog konteksta;

Neuspješni su oni programi za koje se s dosta visokom sigurnošću (bar dvije studije ukazuju na neefikasnost) može tvrditi da ne preveniraju kriminalno ponašanje;

Obećavajući su oni programi za koje je razina sigurnosti zaključivanja temeljem dostupnih studija niska da bi se moglo generalizirati, ali za koje postoje određeni empirijski pokazatelji da bi buduća istraživanja mogla poduprijeti njihove pokazatelje o efikasnosti;

Nepoznata je efikasnost programa koji nisu klasificirani niti u jednu od tri navedene skupine.

Ti su programi - odnosno oni među njima koji su na neki način povezani s maloljetničkom delinkvencijom imenovani u tablicama što slijede.

Programi u:	Uspješni	Neuspješni
Zajednicama		<ul style="list-style-type: none"> - Program otkupa oružja; - Program mobiliziranja stanovnika visokorizičnih područja u borbi protiv kriminala;
Obitelji	<ul style="list-style-type: none"> - Posjet patronažne sestre obitelji za djecu do 2 god.; - Tjedne posjete odgajatelja iz vrtića za djecu do 5 god.; - Obiteljska terapija za obitelji s pred adolescentima; 	<ul style="list-style-type: none"> - Posjeta policajaca obitelji/bračnom paru nakon nasilja u svrhu savjetovanja;
Školi	<ul style="list-style-type: none"> - Osnivanje i osnaživanje tima stručnjaka u školi; - Jasna pravila o ponašanju u školi; - Trening socijalnih vještina/kompetencije kroz duže vrijeme; - Trening perceptivnih i kognitivnih vještina za visoko rizične maloljetnike; 	<ul style="list-style-type: none"> - Individualno savjetovanje i savjetovanje od strane vršnjaka; - Edukacija učenika 5 i 6 razreda da kažu ne ovisnosti (D.A.R.E.); - Program informiranja i podizanja straha od ovisnosti; - Program slobodnih aktivnosti u školi;
Zapošljavanju	<ul style="list-style-type: none"> - Zapošljavanje starijih maloljetnika nakon institucionalizacije; 	<ul style="list-style-type: none"> - Posao preko ljetnih praznika za rizične maloljetnike; - Kratkotrajni, izvan institucionalni program stručnog obrazovanja za rizičnu mladež;

2 prva razina = utvrđena korelacija između programa prevencije i kriminala/rizika u jednoj vremenskoj točki; druga razina= korelaciji programa i kriminala/rizika utvrđivana u više vremenskih točaka; kontrolna grupa ali nekomparabilna s tretmanskom; treća razina= usporedba dva i više programa, skupina, tretmanskih i netretmanskih; četvrta razina= višestruka usporedba skupina s programima i bez programa; peta razina = slučajni izbor i analiza komparabilnih varijabli u programskim i komparabilnim grupama.

Programi u:	Uspješni	Neuspješni
Mjestima/ situacijama	– Civilna akcija strogog nadzora kućevlasnika glede prijavljivanja pojave droge;	
Policiji	– Dodatne policijske patrole u visokorizičnim područjima; – Učestalo ponavljanje uhićenja recidivista; – Uhićenje izvršitelja nasilja u obitelji;	– Program u kojem susjedi stražare zajedno s policijom u visokorizičnim područjima; – Uhićenje maloljetnika za neznatna kaznena djela; – Uhićenje nezaposlenog osumnjičenika za nasilje u obitelji; – Povećano uhićenje ili racije na mjestima gdje se prodaje droga; – Otvaranje manjih policijskih stanica u određenim područjima; – Policijski bilten s informacijama o kriminalitetu na određenom području;
Institucijama pravosuđa	– Maloljetnički pritvor za visokorizične maloljetnike; – Rehabilitacijski-tretmanski institucionalni programi koji prepoznaju specifične rizične faktore; – Tretman ovisnosti u instituciji.	– Kampovi s programima za preodgoj maloljetnika koji su bazirani na tradicionalnim vojnim strategijama; – Program izravnog zastrašivanja; – Šok-probacija koja započinje pritvorom; – Elektronski nadzor kod kuće za nisko rizične delinkvente; – Rehabilitacijski programi utemeljeni na savjetovanju koji ne prepoznaju specifične rizične čimbenike; – Institucionalni tretmanski programi na selu

Programi u:	Obećavajući
Zajednicama	– Nadzor nad maloljetničkim bandama od strane stručnjaka u zajednici; – Na zajednicu usmjeren mentorski program Big Brothers/Big Sisters; – Program slobodnih aktivnosti nakon škole u lokalnoj zajednici;
Obitelji	– Sklonište za žene;
Školi	– Program “Škola bez škole”; – Trening kognitivnih vještina za visokorizične maloljetnike; – Osnaživanje školskih timova za inovacije; – Program podizanja nastavnčkih vještina za poučavanje i vodenje razreda;
Zapošljavanju	– Intenzivan institucionalni obrazovni trening za rizične maloljetnike; – Program raseljavanja obitelji iz središta grada u prigradska naselja; – Program industrijalizacije s poreznim olakšicama u područjima s viskom nezaposlenošću;
Mjestima/ situacijama	– Program uvođenja drugog trgovca u dućanu; – Program unapređenja vještina osoblja u barovima i tavernama; – Detektor metala u školama smanjuje mogućnost unošenja oružja; – “Analiza problema u specifičnim kriminalnim situacija”

Programi u:	Obećavajući
Policiji	<ul style="list-style-type: none"> - Veći broj policije u središtu grada; - Pismeno upozorenje (poslano poštom) osobama pod sumnjom da su izvršili nasilje u obitelji; - Obavljanje policijskih dužnosti s povećanim respektom za počinitelje; - Akcija uhićenja pijanih vozača;
Pravosudnim institucijama	<ul style="list-style-type: none"> - Sudovi za ovisnike; - Tretman ovisnika u instituciji i kontrola urina u zajednici; - Intenzivni nadzor i posttretmanska skrb za visoko rizične maloljetnike; - Novčana globa u kombinaciji s drugim sankcijama.

U istraživanju se polazi od saznanja da se prevencija kriminalnog ponašanja uvijek odvija u nekom socijalnom kontekstu te da je potrebna kritična masa takvih socijalni "scena" kako bi prevencija bila efikasna. Te socijalne "scene" su mjesta na kojima pojedinci igraju različite uloge. Literatura najčešće upozorava da postoji sedam takvih socijalnih konteksta bitnih za prevenciju i to: lokalna zajednica, obitelj, škola, tržište zapošljavanja, situaciona mjesta, policija i institucije pravosuđa i socijalne skrbi. Evo kratkih naznaka kriminalno preventivnih potencijala svakog od tih socijalnih prostora.

Lokalna zajednica je najširi mogući socijalni kontekst u kojem se odvija prevencija. Zajednice se međusobno razlikuju po brojnim dimenzijama, prostoru, socijalnoj strukturi, stupnju zaposlenosti, broju religioznih, društvenih i javnih institucija i službi, omjeru broja djece, odraslih i starih osoba, stupnju međusobnog poznanstva i sl.

Obitelj je osnova, prirodna grupa svake zajednice. U njoj se primarno računa na neformalnu kontrolu članova obitelji. Među obiteljima također vlada velika raznolikost.

Škola se tretira kao institucija namijenjena djeci koja povezuje obitelj i zajednice. Uzimajući u obzir faktor vremena, među svim državnim agencijama, škole imaju najveću mogućnost utjecanja na smanjenje rizičnih čimbenika.

Među svim značajnim faktorima u zajednici tržište zapošljavanja ima najsnažniji utjecaj na smanjivanje kriminala jer otvara prostor za legalne aktivnosti i izravno konkurrira nelegalnim izazovima. Njegovi su potencijali dokazani brojnim studijama.

Situaciona mjesta su najnovija socijalna "scena" i podrazumijevaju prostore od kafića, uglova ulica, igrališta, parkova pa do hotela. Neka od tih mjesta mogu biti kritične točke (uzročnici ili receptori) maloljetničke delinkvencije, kriminala općenito a naročito "dilanje" droge.

Namjera svakodnevnog policijskog djelovanja je prevencija kriminala. Istraživanja pokazuju

da je raskorak u onom što je namjera prakse i stvarnih učinaka djelovanja najveći u policiji (u odnosu na druge socijalne kontekste i institucije).

Lista pravosudnih (a za naše uvijete i socijalnih) institucije koje su uključene u neku razinu prevencije (uglavnom sankcioniranja i rehabilitacije) vrlo je raznolika i potencijalno velika. Njihova efikasnost može jako ovisiti o drugim institucijama zajednice, obitelji, školi, tržištu zapošljavanja i sl.

Upravo navedeni socijalni konteksti poslužiti će nam kao referentni okvir za analizu stanja primijenjenih programa podrške maloljetnicima u nas. Pri tome će kao izvor saznanja o postojanju tih programa poslužiti informiranost autorica rada o postojanju tih programa kao i uvid u pojedine od njih, odnosno osobno iskustvo te uvid u najnoviju stručnu literaturu. Taj je pristup izabran zbog činjenice da kod nas programi u pravilu nisu evaluirani ili su interno evaluirani, dakle bez potrebne znanstvene težine pa je trenutno moguće činiti samo "ad hoc" analize. Pri tome nam cilj nije komparacija sa stanjem u jednoj drugoj sredini, bitno različitoj, nego samo preuzimanje referentnog okvira kroz koji ćemo promatrati naše stanje i to stoga što se na globalnoj razini taj referentni okvir sedam socijalnih konteksta potvrdio značajnim.

2. PRIKAZ PROGRAMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

2.1. Programi na razini lokalnih zajednica

Programi na razini lokalne zajednice vrlo često uključuju druge institucije pa je teško razlučiti da li se u slučaju nekog programa radi o programu lokalne zajednice ili pojedine institucije. Stoga u najširem smislu u Hrvatskoj na razini lokalne zajednice možemo razlikovati dva tipa programa.

Programi koji pridonose razvoju potencijala djece i mladeži namijenjeni svoj djeci u lokalnoj zajednici mogu biti športski, rekreacijski, kulturni, zabavni, stalni ili povremeni. Među lokalnim za-

jednicama postoji velika raznolikost obzirom na bogatstvo ponude. Veće i bogatije regije, područja, gradovi, mjesta u pravilu imaju više i bolje opremljenih prostora (igrališta, dvorana, klubova, vrtića i škola), više stručnjaka i raznoliku ponudu. No, uključivanje djece i mladih u takve sadržaje zahtijeva znatna materijalna sredstva od roditelja i postizanje dobrih rezultata od djeteta/mlade osobe, što je neostvariva okolnost za mnogu djece i roditelje, a vrlo često i izvor frustracija, naročito za djecu koja žive u rizičnim uvjetima.

Programi namijenjeni specifičnim skupinama djece koja žive u rizičnom okruženju ili izražavaju poremećaje u ponašanju. Neki od tih programa su u posljednjem desetljeću načinili konceptualni zaokret u pristupu djeci i mladima s poremećajima u ponašanju povezujući i udružujući na ostvarivanju istih ciljeva sustav socijalne skrbi (odnosno CZSS), prosvjetu (školu) i druge institucije i službe lokalne zajednice (nevladine udruge, crkvene organizacije, društvene institucije). Neki od tih programa su i dosta dobro predstavljeni u stručnoj literaturi, dakle predstavljeni i javno ne samo u svojoj lokalnoj zajednici. Dobri primjeri su recimo programi tipa Zdravi grad Poreč (Basanić i sur, 1997), "Lokalna zajednica u sveobuhvatnom preventivnom djelovanju" – primjer grada Velika Gorica (Mataga-Tintor, 2001), "Male kreativne socijalizacijske skupine" (Janković, 1995; Koren-Mrazović i Čugalj, 2000), "Psihosocijalne potrebe djece u zajednici povratka" (Ajduković i sur., 2000), "Velika sestra veliki brat" (Žižak, 2000). No ovi, kao i većina drugih primijenjenih programa nije evaluirana (osim uobičajenih internih evaluacija) ili bar nije na razini koja bi ukazala na specifični doprinos programa

prevenciji poremećaja u ponašanju, odnosno delinkventnog ponašanja.

Obilježje trenutnog stanja je da postoje različiti projekti financirani od lokalne zajednice, Vlade Republike Hrvatske, te stranih financijera, ali ne postoji neki sustav i red u ponudi tih programa i njihovoj rasprostranjenosti na cjelokupnom području. Većina tih programa namijenjena je specifičnim skupinama djece i mladeži (npr. Romskoj manjini). Stupanj konfuzije povećava i činjenica da nema tradicije u suradnji vladinih i nevladinih službi i udruga, te nepotrebno rivalstvo dovodi, s jedne strane do rasipanja energije, a na drugoj strani do nedostatka više dimenzionalnih programa koji mogu biti jedino rezultat suradnje različitih društvenih subjekata, čime su u krajnjoj liniji oštećena sama djeca.

Dakle, još uvijek nemamo izgrađenu učinkovitu strategiju prevencije poremećaja u ponašanju u lokalnoj zajednici, nismo uspjeli razviti cjelovitu mrežu potpore u odnosu na cjelokupnu populaciju u potrebi, niti smo uspjeli dobre programe dovoljno opisati, učiniti dostupnim javnost i evaluirati. Ohrabruje to što imamo sve više i više prihvaćanja učinkovitih inovacija, programa i aktivnosti iz drugih kultura te pokušaji njihove implementacije u našu praksu, ali i nacionalnu stručnu politiku i pristup djeci i mladima s poremećajima u ponašanju.

2.2. Programi namijenjeni obitelji

Programi pomoći i podrške obitelji i članovima obitelji koji se realiziraju kroz sustav socijalne skrbi utemeljeni su u Republici Hrvatskoj na dva zakona - Zakonu o socijalnoj skrbi (1997) i Obiteljskom zakonu (1999).

Zakon o socijalnoj skrbi	Obiteljski zakon
Materijalna davanja: – Pomoć za uzdržavanje – Jednokratna novčana pomoć – Zajam – Osobna invalidnina – Doplatak za tuđu pomoć i njegu u kući – Pomoć u podmirivanju troškova stanovanja Savjetovanje Pomoć u prevladavanju posebnih teškoća Prihvata djece u skitnji i djece stranih državljana zatečenih bez pratnje roditelja ili skrbnika; Smještaj trudnica koje nemaju osiguran smještaj ili stan; Osposobljavanje za samostalan život i rad;	Upozorenje roditeljima na pogreške i propuste u odgoju djece; Nadzor nad roditeljskom skrbi; Upućivanje u savjetovalište ili školu za roditelje; Oduzimanje prava roditeljima da žive s djetetom i odgajaju ga, povjeravanje djeteta na čuvanje i odgoj osobi ili ustanovi ili drugoj privatnoj osobi koja obavlja djetelatnost socijalne skrbi; Smještaj djece u domove za djecu s poremećajima u ponašanju; Oduzimanje roditeljske skrbi roditeljima koji zlorabe ili grubo zanemaruju roditeljske dužnosti; Zabrana roditelju i drugim skrbnicima da se neovlašteno približe djetetu i uznemiravaju ga;

Zakon o socijalnoj skrbi	Obiteljski zakon
Pomoć u obitelji; Smještaj mladog punoljetnika s poremećajima u ponašanju u dom socijalne skrbi; Skrb izvan vlastite obitelji (udomiteljska obitelj, dom):	Skrbništvo; Udaljavanje zlostavljača odnosno osoba koja se nasilnički ponašaju iz obitelji; Sklonište za žene i djecu Obiteljska terapija i drugi programi psihosocijalne pomoći, intervencije u kriznim situacijama

Obitelj je još uvijek najvažniji, ali u Republici Hrvatskoj i dosta konzervativan socijalni prostor unutar kojeg se mogu provoditi interventni i preventivni programi. Stoga se u nas uglavnom prakticiraju tradicionalne mjere i intervencije zaštitničkog tipa. Novih programa koji bi se primjenjivali u obitelji ili bili namijenjeni obitelji izuzetno je malo. Jedina novina su programi rada s roditeljima tipa Škola za roditelje, koji imaju različite verzije i dimenzije, a čija je primjena u praksi djelomično i rijetko opisana (Pleša i Starc, 1998) i još rjeđe evaluirana. Programa s kojima bi se stvarno interveniralo u obiteljsko okruženje i tako preventivno djelovalo ili tretiralo poremećaje u ponašanju zapravo nema. Postoje ponude nekih programa (Pomoć obitelji u obitelji) koje još uvijek nisu našle svog financijera, ili bolje rečeno stručnu službu koja bi razumjela njihovu pravu misiju i mjesto u sustavu programa podrške obiteljima.

2.3. Programi vezani uz školu

Škola je jedina institucija, jedina socijalno organizirana situacija u koju su u suvremenom svijetu uključena sva djeca. U Hrvatskoj postoji obvezno osnovnoškolsko obrazovanje, ali se naročito od osnovnih škola očekuje da djeci pruže više od obrazovanja. Ta su očekivanja velika radi toga što je škola vrlo moćna u preventivnom učinku tijekom ranog razvoja. Ta moć proizlazi iz sadržaja kojima se škola bavi, količine vremena koju djeca u školi provode i činjenice da su, naročito u doba osnovnoškolskog obrazovanja djeca dostupna vodenju, utjecanju i usmjeravanju od strane odraslih. Jedan dio škola stoga i nudi programe koji uz standardni obrazovni program ima potencijale preventivnih aktivnosti ili čak tretiraju poremećaje u ponašanju. Te dodatne programe moguće je razvrstati u nekoliko skupina, pri čemu treba imati na umu da se radi o artifičijelnoj podjeli:

Tradicionalni odgojni programi	Preventivni programi	Pomagačko-interventni programi
Slobodne aktivnosti	Program za nenasilje - Program odgoja i obrazovanja za ljudska prava	Savjetovanišni rad s djecom i roditeljima
Zabavni programi i radionice	Program prevencije ovisnosti	Rad s traumatiziranim učenicima
Učeničke zadruge	Reci "ne" ovisnostima	Modifikacija ponašanja putem igre
Pomoć u učenju	Radionički (grupni) rad s učenicima	Krizne intervencije
Poludnevni boravak u školi	Program zdravstveno-socijalne i ekološke zaštite	Trening socijalnih vještina
Profesionalno usmjeravanje	Program za promicanje prava djeteta	Individualni i grupni rad s djecom u riziku
Škola u prirodi	Program Europske mreže škola koje promiču zdravlje	Programi vršnjačke pomoći
Školski klubovi	Razred kao terapijska zajednica	
	Kvalitetna škola	

Uz navedene postoje i programi koje je teško svrstati u navedene skupine zato jer su tek posredno namijenjeni učenicima. Takvi su primjerice programi namijenjeni učiteljima i nastavnicima i roditeljima. Za razliku od situacije u kojoj se nalaze obiteljski programi, školskih programa ima dovoljno i dostatno su raznoliki. Međutim, oni su premalo zastupljeni na terenu, tako da većina škola na žalost funkcionira na minimalističkoj praksi koja uključuje obrazovni program i eventualno neki od tradicionalnih odgojnih programa koji dakako imaju značajne preventivne potencijale, ali se vrlo često izvode na način koji uključuje takmičarsku orijentaciju, odnosno orijentaciju na rezultat.

Neki od gore navedenih programa dosta su dobro opisani u stručnoj literaturi. Primjerice program Kvalitetna škola (Bašić, 1997), Modifikacije ponašanja putem igre (Ilijaš i Budanovac, 1998), Odgoj za razvoj (Miljević-Redički i sur, 1999), Program promicanja prava djeteta (Maleš i Stričević, 2000). U podjednakom omjeru izvode ih vladine organizacije, to jest stručni djelatnici samih škola, fakulteta ili prosvjetnih vlasti i stručnjaci iz nevladinih udruga, a u slučaju nekih programa postoji suradnja sa službama socijalne skrbi, zdravstva i drugih. Neki od tih programa nude i interne evaluacije, međutim evaluacija u smislu učinka programa na prevenciju poremećaja u ponašanju u pravilu nema.

2.4. Programi zapošljavanja

Prostor zapošljavanja i profesionalnog doškovanja sigurno je jedna od najslabijih karika u ovako definiranom lancu ili mreži sustava pomoći djeci s poremećajima u ponašanju. Unutar tog prostora nalazimo vrlo skromnu praksu zavoda za zapošljavanje, sustava socijalne skrbi, specijaliziranih rehabilitacijskih institucija, programa otvorenih sveučilišta te programa za mlade pri srednjim školama (večernje škole po programu za odrasle). Tradicionalno se domena njihovog djelovanja kreće u prostoru:

- uključivanja u radno- okupacione sadržaje i rad uz naknadu maloljetnika za vrijeme neke zavodske odgojne mjere;
- pomoć u pronalasku zaposlenja i uključivanja u svijet rada nakon završene odgojne mjere ili smještaja u instituciju po drugom ključu, posredstvom zavoda za zapošljavanje ili centra za socijalnu skrb
- uključivanje u programe prekvalifikacije u zavodu za zapošljavanje, odnosno programe školovanja (tečajevi i kraće osposobljavanje za jednostavna zanimanja).

Kako je u Hrvatskoj već dulje vrijeme stopa nezaposlenosti vrlo visoka to ne začuđuje neposto-

janje programa koji bi ostvarivali preventivne efekte. Čak su gotovo nestali neki raniji programi učeničkih servisa koji su na kraće vrijeme zapošljavali srednjoškolce tijekom ljetnih i zimskih praznika. Postojeći programi nisu opisani u stručnoj literaturi, nema dovoljno informacija o tome kako praksa u ovom području funkcionira, pa za razliku od ranijih dijelova sustava ovdje ne nedostaje samo evaluacija nego i opis postojeće prakse kao i nova ponuda programa, službi i agencija za zapošljavanje.

2.5. Posebni (situacijsko-lokacijski) programi

Kao što je uvedno napomenuto situaciona mjesta su najnovija socijalna "scena" za preventivne i interventne programe u svijetu. Od svih mogućih scena u nas su najprisutniji "kafići" u kojima se nude poznati sadržaji (toči alkohol, rade automati, "dilanja" droga, skupljaju osobe asocijalnog ponašanja pa i vrše kriminalne radnje) koje prosuđujemo značajnim čimbenicima rizika. Nisu zanemarivi niti parkovi, igrališta, pojedine ulice ili dijelovi ulica, diskoklubovi, stadioni te druga okupljališta mladih. Međutim, "out-rich" programi koji bi omogućili da ta mjesta budu mjesta susreta i sa stručnjacima u nas još nisu saživjeli. Čini se da je čak i ideja o ozbiljnosti takvih oblika rada u nas "sumnjiva". S druge strane postoje zakonski tekstovi koji reguliraju neke situacije na tim scenama – primjerice zabrana točenja alkohola i prodaju cigareta maloljetnim osobama, a također i ulazak u noćne klubove. Kad i kako ćemo se pomaknuti s mrtve točke i na tom planu za sada je neizvjesno. Nema jasno definiranog sustava unutar kojeg bi nedostatak takvih programa bio očit, nema ponude programa, nema financijera programa.

2.6. Policijski programi

Policijski službenici svjesni nedovoljne moći tradicionalnih načina suzbijanja kriminaliteta u policijski sustav u novije vrijeme sve više okreću od klasičnih represivnih programa prema novim alternativama. Činjenica da su mnogi od tih programa neuspješni u prevenciji maloljetničke delinkvencije (Sherman, 1998) samo svjedoči kako je to izuzetno zahtjevan zadatak. U nas su također načinjeni neki pomaci u naznačenom smjeru. Tako smo iz svakodnevnog profesionalnog iskustva, a i za potrebe ovog rada saznali o sljedećim aktivnostima u okviru policijske prakse:

- Analiza i praćenje pojave maloljetničke delinkvencije i informiranje javnosti;
- Iniciranje mjera za zaštitu djece od strane službe socijalne skrbi ukazivanjem na rizične obitelji i djecu u riziku;
- Programi senzibiliziranja javnosti za pojavu zanemarivanja i zlostavljanja djece, poziv građani-

ma da pruže pomoć u otkrivanju pojedinih slučajeva;

- Preventivni programi usmjereni na otkrivanje počinitelja kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika i pokretanje postupka za njihov kazneni progon;
- Program povratka djece u obitelji ili zbrinjavanja u slučajevima udaljavanja djeteta iz obitelji i doma, odnosno djece mlade od 16 godina zatečene izvan obitelji u vremenu od 23 do 05 sati;
- Djelotvorno otkrivanje migranata koji ilegalno prelaze granicu i njihovih pomagača, programi suzbijanja ilegalnog prelaska granice i uhićenja trgovaca ljudima s posebnim naglaskom na trgovinu žena i djece;
- Pojačani nadzor na mjestima gdje se sastaju mladi, kontrola rada noćnih klubova, točenja alkohola maloljetnim osobama, "dilanja" droge;
- Suzbijanje maloljetničke delinkvencije kroz otkrivanje i žurno postupanje policijskih službenika, prosljeđivanje suda za prekršaje i državnim odvjetništvu na postupanje u cilju sankcioniranja delinkventnog ponašanja.
- Programi otkrivanja vozača koji voze pod utjecajem alkohola s posebnom namjerom otkrivanja mladih osoba i njihovog isključivanja iz prometa, jer su oni najčešće žrtve stradavanja na našim prometnicama.

Kao što je vidljivo radi se o tri tipa programa – aktivnosti: aktivnostima informiranja i senzibiliziranja javnosti, programima otkrivanja i programima suzbijanja kriminalnih radnji. Načinjen je napor da se djelatnost policije približi maloljetnicima i roditeljima (Strmotić, 2000), a neki od specifičnih programa su i detaljnije predstavljeni u stručnoj literaturi (primjerice program prevencije kriminaliteta na štetu djece i mladeži u lokalnoj zajednici – Martinjak i Mikšaj-Todorović, 2001). I uopće, djelatnost policije u suzbijanju kriminaliteta na općoj razini sve se više opisuje u stručnoj literaturi namijenjenoj drugim socijalnim profesijama. Na ovom području ipak nedostaju specifični programi, njihovo predstavljanje u javnosti i naravno evaluacija u smislu kako je ovim radom tretirana.

2.7. Pravosudni programi

Programi koji su u domeni pravosuđa ili na neki način inicirani od pravosudnih organa u pravilu su namijenjeni maloljetnicima koji su počinili neko kazneno djelo ili prekršaj. Sankcije za počinjena kaznena djela maloljetnicima se izriču temeljem Zakona o sudovima za mladež, a za prekršaje temeljem Zakona o prekršajima (čija je izrada u tijeku). Maloljetnicima se za počinjena kaznena djela kao sankcije izriču odgojne mjere, sigurnosne

mjere i kazna maloljetničkog zatvora. Odgojne mjere jesu:

- sudski ukor
- posebne obveze (ambulantne mjere)
- upućivanje u centar za odgoj
- pojačana briga i nadzor
- pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi
- upućivanje u odgojnu ustanovu
- upućivanje u odgojni zavod
- upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu

Sigurnosne mjere su:

- obvezno psihijatrijsko liječenje
- obvezno liječenje od ovisnosti
- protjerivanje stranaca iz zemlje
- oduzimanje predmeta
- zabrana upravljanja motornim vozilima

Navedene odgojne i sigurnosne mjere izvršavaju se u institucijama i službama različitih sustava pa izvršenje bilo koje od njih neminovno zahtjeva dobru suradnju pravosudnih tijela (odvjetništva i suda) s tim institucijama i sustavima. To naravno ima svoje prednosti (u rad s maloljetnicima uključen je veći broj stručnjaka različitih profila i različitih uloga) i nedostatke (traži dobru suradnju i podjelu odgovornosti, što na žalost uvijek nije prisutno u praksi). Kao što je vidljivo iz prikaza što slijedi, najodgovornija za realizaciju odgojnih mjera je služba socijalne skrbi jer se unutar njenih institucija i službi izvršava najveći broj postojećih odgojnih mjera. Rezultat toga je da u sustavu socijalne skrbi ne postoje zasebne institucije za maloljetne počinitelje kaznenih djela (za realizaciju bilo institucionalnih bilo poluinstitucionalnih odgojnih mjera), nego oni sankcije izvršavaju zajedno s maloljetnicima s drugim oblicima poremećaja u ponašanju.

Može se konstatirati da u prostoru izvršenja odgojnih mjera prevladava tradicionalna praksa i da su programi za osuvremenjivanje te prakse izuzetno rijetki. Trenutno su u tijeku dva takva eksperimentalna program – program posredovanja između maloljetnog počinitelja i oštećenika i mentorski program u odgojnom zavodu. Postojeća praksa najviše je istraživana u odnosu na institucionalne odgojne mjere pa na tom planu postoje parcijalna saznanja o učinkovitosti i neučinkovitosti te prakse (primjerice – o tome su istraživali i pisali: Lulić-Cavar, 1995; Tasić, 1997; Žižak i Koller-Trbović, 1999; Bakić, 2001; Žižak, Koller-Trbović i Lebedina-Manzoni, 2001). Međutim, sustavnog istraživanja učinkovitosti programa za izvršenje pojedinih odgojnih mjera u nas nema.

Institucije pravosuđa	Institucije socijalne skrbi	Zdravstvene institucije
Sudski ukor Upućivanje u odgojni zavod Maloljetnički zatvor	posebne obveze (dio) upućivanje u centar za odgoj PBIN PBIN uz dnevni boravak upućivanje u odgojnu ustanovu upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu	posebne obveze (dio) sigurnosne mjere

3. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U zaključnim razmatranjima treba poći od konstatacije da u prethodnom poglavlju sigurno nisu navedeni svi postojeći programi usmjereni na prevenciju i tretman djece i mladeži s poremećajima u ponašanju. Moguće je da su naročito ostali nespomenuti raznoliki programi nevladinih udruga. Temeljem prikazane prakse i programa stječe se, s jedne strane dojam da u Republici Hrvatskoj raspoložemo raznolikim mjerama i programima, a s druge strane da postoje kritične točke (ili crne rupe) u sustavnom pristupu.

Što se tiče djece i mladeži s poremećajima u ponašanju praksa zapaža da se je struktura poremećaja u ponašanju u poslijeratnom razdoblju znatno pogoršala, da se je dob počinitelja kaznenih djela znatno spustila. Takve promjene u obilježjima i potrebama populacije traže i promjene u pristupu prevenciji i tretmanu. Međutim, tu promjene nisu bile tako sustavne i usklađene s potrebama korisnika.

Iz prikazanog pregleda programa vidljivo je da primjeren stupanj raznolikih preventivnih i interventnih programa postoji u lokalnim zajednicama i školama. Praksa u tradicionalnom obliku postoji na području pravosudnog i obiteljskog socijalnog prostora te su inovacije u tim prostorima dobrodošle. Čini se kao da policija polako prevladava tradicionalne pristupe i svoju praksu nadopunjeva novim programima. Kritične točke unutar sustava sedam socijalnih konteksta su u području novih socijalnih scena/mjesta i zapošljavanja, gdje programa uopće nema ili su daleko malobrojni i neprikladni.

Takoder, treba konstatirati da većina predstavljenih programa postoji u gradskim sredinama i to u većim gradovima. U tradicionalnoj praksi i pristupu obitelji pa i djeci ne poštuju se dovoljno potrebe korisnika i vrlo često su korisnici više objekti nego subjekti. Većina tradicionalnih programa nije dobro opisana i predstavljena javnosti, nije supervizirana i nema evaluaciju koja bi potvrdila ili negirala učinkovitost programa u prevenciji činjenja kaznenih djela i prekršaja. Noviji programi (uglavnom u lokalnoj zajednici i školi) bolje su opisani i predstavljeni stručnoj i drugoj javnosti, neki su i

supervizirani, a neki interno evaluirani. Nadalje, s novim alternativama tradicionalnom pristupu u djelatnost se sve više uključuje i nevladin sektor što u budućnosti može donijeti blagotvorne efekte. Na žalost, još uvijek postoji značajan raskorak između teorije/znanosti i prakse pa se i ono malo saznanja koja se dobiju kroz istraživanja nedovoljno koriste za unapređenje praktične djelatnosti.

LITERATURA:

Ajduković, M. i sur. (2000): Mogućnosti psihoedukativnih radionica u razvoju otpornosti djece. (u) Bašić, J. i J. Janković (ur): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 261-275.

Bakić, D. (2000): Evaluacija institucionalnog tretmana maloljetnih delinkvenata. Disertacija. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Basanić, N. i sur. (1997): Zdravi grad Poreč, Zdravi grad Poreč.

Bašić, J. (1997): Korak prema kvalitetnoj školi. (u) Basanić, N. i sur. (ur): Zdravi grad Poreč, Zdravi grad Poreč, 54-58.

Ilijaš, A. i Budanovac, N. (1998): Modifikacija ponašanja putem igre. Zagreb.

Janković, J. (1995): Male kreativne socijalizacijske skupine. (u) Ajduković i sur.: Prevencija poremećaja u ponašanju kod djece stradalnika rata. Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske, UNICEF, Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 71-109.

Koren-Mrazović, M. i J. Čugalj (2000): Obilježja djece i obitelji obuhvaćene preventivnim programom u Medimurskoj županiji uz prikaz poduzetih zaštitnih mjera. (u) Bašić, J. i J. Janković (ur): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 245-261.

Lulić-Čavar, G. (1995): Neki aspekti evaluacije učinkovitosti tijeka izvršenja odgojne mjere upućivanja u disciplinski centar za maloljetnike. *Kriminologija i socijalna integracija*, 3, 1, 53-71.

prevencija kriminaliteta na štetu djece i mladeži u lokalnoj zajednici. (u) Janković, J. i J. Bašić (ur): Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 293-306.

Mataga-Tintor, A. (2001): Mogućnosti djelovanja jedinice lokalne samouprave u prevenciji društveno neprihvatljivog ponašanja djece i mladih. (u) Janković, J. i J. Bašić (ur): Prevencija poremećaja u ponašanju djece i mladih u lokalnoj zajednici. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 313-331.

Miljević-Redički, R., Maleš, D. i Rijavec, M. (1999): Odgoj za razvoj. "Naklada Slap" i Unicef, Zagreb.

Obiteljski zakon (1999), Narodne novine, Zagreb.

Pleša, A. i B. Starc (1998): Primjena Integralne metode u radu s roditeljima (u) Bašić, J. Žižak, A. i Koller-Trbović, N.: Integralna metoda u primjeni, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i "Alinea", Zagreb, 77-122.

Sherman, L.W. (1998): Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising. www.preventingcrime.org/report/index.htm

org./report/index.htm

Strmotić, J. (2000): Djelokrug rada policije. (u) Koren-Mrazović, M. Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (ur): Vodič za roditelje. Ministarstvo rada i socijalne skrbi i Unicef – Ured za Hrvatsku, Zagreb, 23-26.

Tasić, D. (1997): Primjerenost strukturiranosti odgojnih mjera psihosocijalnoj zrelosti maloljetnih delinkvenata u RH. Disertacija. Fakultet za defektologiju, Zagreb

Zakon o socijalnoj skrbi (1997), Narodne novine, Zagreb.

Žižak, A. (2000): Velika sestra veliki brat – dvogodišnje iskustvo primjene programa u Hrvatskoj. (u) Bašić, J. i J. Janković (ur): Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, Zagreb, 293-307.

Žižak, A. i Koller-Trbović, N. (1999): Odgoj i tretman u institucijama socijalne skrbi. Deskriptivna studija. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Žižak, A., Koller-Trbović, N. i Lebedina-Manzoni, M. (2001): Od rizika do intervencije. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

JUVENILE DELINQUENCY AND APPLIED PROGRAMS OF SUPPORT

Summary

The prevention of the criminal behavior always takes place within a social space. The purpose of this paper is recognition and naming of some standards in the conception of the global approach to the prevention of children and youth behavior disorders within various social spaces. The goal of the paper is to introduce on the experiential level the programs of various levels of prevention of the delinquent behavior of children and youth in different social environments in Republic of Croatia, based on the standards taken from the foreign authors. The starting point for that is a definition of social spaces given by authors in a very comprehensive American study. The first part of the paper presents the results of the study that are related to definition of the social spaces and several levels of success of the preventive programs in those spaces. The second part of the paper contains the experiential level of analysis of the situation in our country; also, a line has been drawn between the presence of the preventive programs in observed social spaces on one side, and the evaluation of efficiency of such programs on the other side.

Key words: juvenile delinquency, programs